

Dawna i współczesna duńska paremiografia wielojęzyczna¹

Historische und moderne mehrsprachige dänische Parömiographie

Im Rezensionsbeitrag wird ein im Jahre 2025 herausgegebenes viersprachiges phraseologisches Wörterbuch besprochen und hinsichtlich seiner praktischen Anwendbarkeit bewertet. Die Publikation wird vor dem Hintergrund der bisher herausgegebenen mehrsprachigen Sprichwörtersammlungen im Zeitraum 1506–2025 als eine Fortsetzung der dänischen parömiographischen Tradition präsentiert. Der rezensierte Band besteht aus einem Vorwort, einem lexikographischen Teil und einer Liste der Quellen. Die Darstellung der Publikation erfolgt nach den lexikographischen Kriterien. Untersucht werden makrostrukturelle und mikrostrukturelle Eigenschaften des Wörterbuchs. Die Makrostruktur des Wörterbuchs machen Einträge verschiedener Kategorien aus – dänische Sprichwörter, Phraseme sowie Einwortidiome. Der bescheiden gestaltete mikrostrukturelle Bereich umfasst Bedeutungserklärungen der dänischen Einträge, polnische, deutsche und englische Äquivalente, typographische Mittel zur Unterscheidung der Sprachen und Illustrationen von ausgewählten Phrasemen. Die Zeichnungen visualisieren Elemente der wörtlichen Bedeutung. Den Nachspann des Wörterbuches macht nur das Verzeichnis der Quellen aus, es fehlt ein Stichwortregister, das den Zugriff auf beliebigen Phraseologismus in einer der vier Sprachen erleichtern würde. Der rezensierte Band ist ein Beispiel für eine populäre Sammlung von Phraseologismen in vier Sprachen. Wegen der Inkonsequenz in der Gestaltung der Makrostruktur und der mangelnden lexikographischen Charakteristika in der Mikrostruktur ist sein praktischer Wert gering.

Schlüsselwörter: Phraseologismus, Sprichwörtersammlung, Sprichwortforschung, Wörterbuch, Parömiographie

Historical and Contemporary Multilingual Danish Paremiography

This review discusses a four-language phraseological dictionary published in 2025 and evaluates its practical applicability. The publication is presented as a continuation of the Danish paremiographic tradition, set against the backdrop of previously published multilingual collections of proverbs in the 1506–2025 period. The reviewed volume consists of a preface, a lexicographical section, and a list of sources. The publication is presented in accordance with lexicographical criteria. The macrostructural and microstructural characteristics of the dictionary are examined. The macrostructure of the dictionary comprises entries of various categories: Danish proverbs, phraseological units, and single-word idioms. The modestly designed microstructural section includes definitions of the Danish entries, Polish, German, and English equivalents, typographical devices to distinguish the languages, and illustrations of selected phraseological units. The drawings visualise the elements of their literal meaning. The appendix of the dictionary consists solely of a list of sources; there is no index of headwords, which would facilitate access to any phraseological unit in

¹ CZARNOW, Bogusława. *Hvert land sine skikke: ordsprog og talemåder på dansk, polsk, tysk og engelsk*. Højbjerg: Attika, 2025. 120 S. Print.

one of the four languages. The dictionary is an example of a popular collection of phraseological units in four languages. Due to inconsistencies in the design of the macrostructure and the lack of lexicographical characteristics in the microstructure, its practical value is limited.

Keywords: phraseme, proverb collection, proverb research, dictionary, paremiography

Author: Józef Jarosz, University of Wrocław, Pl. Nankiera 15b, 50-140 Wrocław, Poland, e-mail: jozef.jarosz@uwr.edu.pl

Received: 10.4.2026

Accepted: 30.4.2026

1. Z dziejów duńskiej paremiografii wielojęzycznej

W roku 2016 mija 520 rocznica wydania drukiem pierwszego zbioru przysłów w języku duńskim. Opracowana przez Pedera Laale (1506) kompilacja pt. „Incipit iustissimus legifer et diuinaru virtutu optimus preceptor Petrus laale Danorum lux. Et doctorum virorum euidens exemplum atque specimen“ doczekała się licznych wydań w wersji oryginalne², innowacyjnych redakcji i uwspółcześionych wersji, a ujęty w niej materiał paremiograficzny, przytaczany we wszystkich późniejszych znaczących zbiorach, zawiera wiele paremii używanych we współczesnej duńszczyźnie. Ponad pięciowiekowa historia duńskiego piśmiennictwa paremiograficznego to ponad 160 publikacji książkowych, niepublikowane zbiory w rękopisach oraz liczne minizbiory, listy przysłów i form pokrewnych w czasopismach, kalendarzach, rocznikach, księgach pamiątkowych, jubileuszowych i in. Duński dorobek paremiograficzny nie ustępuje innym narodowym tradycjom przysłowioznawczym w Europie, zarówno w zakresie rozciągłości czasowej jak i pielęgnacji ciągłości tradycji, jako że duńskie publikacje z przysłowiami regularnie zasilają programy wydawnicze rynku księgarskiego. W pierwszym ćwierćwieczu 21. wieku wydano w Danii 30 publikacji książkowych, których treścią są paremie różnych kategorii: przysłowia właściwe, pogodowe, antyprzysłowia, niekiedy w kombinacji z innymi frazeologizmami. Ujmując zjawisko statystycznie: w 21. wieku wydano rocznie średnio 1,4 tomu/tomiku z przysłowiami o różnym charakterze. Lista pozycji obejmuje zarówno opracowania o charakterze leksykograficznym w ścisłym rozumieniu, tj. słowniki jedno i wielojęzyczne dla dorosłych oraz dla dzieci, jak i zbiory o charakterze popularnym i rozrywkowym, odbiegające znacznie w swojej strukturze i funkcjonalności od sztuki słownikarskiej. Bez względu na to wszystkie budują i dokumentują kulturę przysłowia.

Bi- i multilingwalne zbiory przysłów zawierające materiał w języku duńskim nie ukazują się bardzo często, stanowią jednak w duńskiej tradycji paremiograficznej zbiór kilkunastu publikacji książkowych rozproszonych czasowo w pięciowiekowej historii wydawnictw. Wspomniany pierwszy słownik przysłów Pedera Laale (1506) to bilingwalny zestaw 1204 łacińsko-duńskich paremii, który służył jako podręcznik do nauki łaciny oraz kształtowania postaw moralnych. Najstarsze duńskie wydawnictwo multilingwalne

² Krótko po pierwszym wydaniu ukazały się dwa kolejne: w Kopenhadze (Laale 1508) oraz w Paryżu (Laale 1515).

zostało opracowane przez Francuza Daniela Matrasy (1598–1689) i opublikowane w Daniu w 1633, krótko potem zostało wydane ponownie (Matras 1637). Kompilacja Matrasy, profesora języka francuskiego i włoskiego w Akademii Rycerskiej Sorø (Ridderakademiet i Sorø) na wyspie Zeelandii, z językiem francuskim jako wyjściowym i włoskim, niemieckim i duńskim jako docelowymi, miała charakter rozmówek o układzie tematycznym, które służyły w nauczaniu nowożytnych języków obcych.

Z 18. wieku pochodzi obszerny, liczący 568 stron, duńsko-francuski słownik przysłów, który krótko po pierwszym wydaniu Parthenay 1757, ukazał się ponownie (Parthenay 1761) pod francuskim tytułem i przedmową wyłącznie w języku francuskim.

O ile wiek 19. cechuje się wzmocnionym zainteresowaniem folklorem, w tym przysłowiami, to z wydań wielojęzycznych na odnotowanie zasługuje jedynie zbiór Gottlieba 1874 (²1882), który stanowi zestaw zdań duńskich (w tym przysłowia i wypowiedzi z frazeologizmami) oraz ich francuskich odpowiedników. Z publikacji poza Danią wymienić należy dwutomowy zbiór Düringsfeld/Reinsberg-Düringsfeld (1872), zawierający paremia w języku niemieckim, włoskim, angielskim, francuskim, niderlandzkim i duńskim.

Zdecydowanie większą liczebnością i różnorodnością cechuje się dorobek duńskiej paremiografii wielojęzycznej w 20. wieku. W 1973 ukazał się skromny duńsko-angielski słownik przysłów Jensa Bilgrava. Ten sam autor opublikował 12 lat później obszerną kompilację angielskich przysłów oraz ich niemieckich, francuskich, szwedzkich i duńskich ekwiwalentów (Bilgrav 1996). Leksykograficzne ujęcie 2000 duńskich paremii i ich hiszpańskich odpowiedników stanowiło treść opracowania Kjæra Madsena (1996, ²1999). Do wydawnictw o rzadko spotykanej formule i treści zaliczyć należy bogato ilustrowaną publikację Poortvliet/Beijk 1998, która jest niderlandzko-duńskim mini-słownikiem przysłów opracowanym dla dzieci.

Pierwsze ćwierćwiecze 21. wieku zapisało się w historii paremiografii wielojęzycznej dwoma publikacjami. Else Barlach wydała opracowany w oparciu o reguły leksykografii dwujęzyczny jednotomowy słownik z częścią duńsko-angielską i angielsko-duńską (Barlach 2001), obszerny dwutomowy słownik przysłów, frazeologizmów dla odbiorców tureckojęzycznych opublikował Mustafa İnekçi 2015.

2. Najnowszy słownik czterojęzyczny (Czarnow 2025)

Skromny zestaw publikacji multilingwalnych ostatniego ćwierćwiecza zasilają w 2025 roku recenzowana książka, będąca kompilacją wybranych jednostek frazeologicznych w języku duńskim jako wyjściowym oraz ich polskich, niemieckich i angielskich odpowiedników. Wydawnictwo jest zatem opracowaniem leksykograficznym o charakterze monodirekcyjnego słownika wielojęzycznego o objętości 118 stron, którego makrostrukturę stanowią wybrane przysłowia i związki frazeologiczne. Niehomogeniczność materiału językowego sygnalizuje już tytuł, zaś szczegółowa lektura słownika pokazuje, że oprócz przysłów, związków frazeologicznych o charakterze idiomatycznym jak

i kolokacji, słownik zawiera pojedyncze wyrazy o znaczeniu przenośnym i to zarówno wśród duńskich form wyjściowych, tworzących makrostrukturę, np. *Selvmål* (s. 79), jak i docelowych, np. niem. *Gehirnwasche* (s. 44), pol. *Pudło* (s. 82).

Jednostki hasłowe zostały uporządkowane alfabetycznie według pierwszej litery słowa znaczącego frazemu. Niejasne jest jednak kryterium doboru jednostek hasłowych w języku wyjściowym. Uważna lektura prowadzi do wniosku, że lista form wyjściowych została tak dobrana, aby formy docelowe również miały postać związków frazeologicznych lub wyrażeń o znaczeniu idiomatycznym, by w ten sposób cały materiał językowy tworzył pod tym względem spójny zbiór. Ascetycznie opracowana mikrostruktura ogranicza się do wyjaśnienia duńskich form wyjściowych poprzez synonim lub parafrazę, np. *Lugte luntene; Forstå et problem, før det bliver afsløret; Czuć pismo nosem; Den braten riechen; Smell a rat* (s. 61). Drugim zabiegiem w obszarze mikrostruktury jest użycie środków typograficznych. W celu optycznego wyróżnienia form wyjściowych zastosowano pogrubioną czcionkę, zaś użycie kolorów służy odróżnieniu odpowiedników w językach docelowych. Polskie ekwiwalenty zostały wydrukowane czerwonym kolorem, niemieckie chabrowym, angielskie zaś na zielono. Trzeci element mikrostruktury stanowią barwne ilustracje, wykonane techniką rysunku, których wyraziste przedmioty i postacie, często ujęte w manierze karykatury, zabawnie przerysowanej mimiki i gestykulacji, zdecydowanie uatrakcyjniają lekturę opracowania. Estetyka i stylistyka rysunków wpisują się w popularny charakter publikacji. Ich występowanie i rozmieszczenie można określić jako okazjonalne o zmiennej częstotliwości. Oznacza to, że nie wszystkie hasła słownikowe zaopatrzone zostały w wizualne ujęcie. Ilustracje obejmują wizualizacje treści jednej, dwóch lub trzech form wyjściowych na jednej stronie, niektóre strony nie zawierają żadnej ilustracji. W zakresie relacji język-obraz zauważyć można często spotykaną w multimodalnych zbiorach frazeologizmów relację redundancji – rysunki oddają treść lub elementy treści wynikającej z dosłownego znaczenia frazeologizmu. Pod tym względem ilustracje nie cechują się wyszukaną pomysłowością, są przewidywalne, nie stanowiąc dodatkowego elementu interpretacyjnego lub humorystycznego, który mógłby wynikać np. z zaskakujących relacji językowo-wizualnych w konglomeracie multimodalnym, obejmującym znaczenie dosłowne + znaczenie frazeologiczne + konotacje obu znaczeń + ilustrację i jej relację do komponentu/ komponentów kompleksu językowego.

W bardzo skromnym wstępie (s. 3–4) Autorka, zwraca uwagę – z perspektywy glotodydaktycznej – na różnice międzyjęzykowe i międzykulturowe w konceptualizowaniu tych samych treści, kontrasty w metaforyce, które mogą być pewną barierą przy opanowaniu języka obcego, ale mogą dostarczyć wiele satysfakcji w odkrywaniu odrębnego sposobu myślenia i werbalizowania obserwacji rzeczywistości i uniwersalnych wartości w różnych kulturach. Wstęp ma niewielką wartość poznawczą. Autorka nie wchodzi w pogłębianą analizę komunikacji interkulturowej, a jedynie – zgodnie z tytułem słownika – sygnalizuje możliwość obserwowania różnic międzyjęzykowych w użyciu metaforyki we frazematyce powstałych w różnych wspólnotach kulturowych i komunikacyjnych.

Autorka nie zamieszcza żadnych komentarzy odnośnie doboru materiału frazeologicznego, ani wskazówek dotyczących korzystania z opracowania. Zawiera za to szereg pomysłów i propozycji wykorzystania materiału słownikowego w grach i zabawach dydaktycznych. Opracowanie zamyka spis źródeł (s. 118). W końcowej części słownika zabrakło zbiorczego indeksu w czterech językach, który ułatwiłby odszukanie właściwego frazemu. W celu sporządzenia np. listy frazemów z określonym słowem np. *hund* 'pies' należy przejrzeć całą makrostrukturę ponieważ przyjęty sposób porządkowania haseł sytuuje je w rozproszeniu, np. wyrażenie *Skue hunden på hårene* (pol. 'Pozory mylą') znajduje się pod literą S, podczas gdy przysłowia *Hunde som gør, bider ikke* (pol. 'Krowa, która ryczy, mało mleka daje') należy szukać pod literą H. Brak indeksu wyraźnie ogranicza wartość praktyczną słownika.

3. Podsumowanie i uwagi końcowe

Zastosowana w słowniku koncepcja doboru haseł, tj. budowa makrostruktury z jednostek o różnym statusie językowym, jak i zupełne pominięcie segmentu mikrostruktury, zawierającego charakterystykę stylistyczno-pragmatyczną haseł, sytuuje publikację wśród wydawnictw popularnych, będące dla Duńczyków jak i odbiorców z innym niż duński językiem ojczystym bardziej publikacją o charakterze ciekawostki językowej, niż solidnym opracowaniem, wykorzystującym nowoczesne zasady frazeo- i paremiografii oraz glottodydaktyki, mającym praktyczne zastosowanie przy produkcji lub recepcji tekstu w języku obcym. Nie jest to zarzut dyskwalifikujący publikację w sposób bezwzględny. W historii paremiografii, również duńskiej, istnieje mnóstwo zbiorów przysłów, które powstały nie z potrzeby praktycznego ich zastosowania, a raczej dla celów rozrywkowych. Z perspektywy twórcy realizują one funkcję autoprezentacji, spełnienia się jako autor, hobbista, miłośnik języka lub frazeologii. Dla odbiorców stanowią przyjemną lekturę, która dodatkowo jest elementem tradycji i budowania tożsamości wspólnoty kulturowej. Omawiany tom może być również przedmiotem refleksji nad obrazem zależności międzyjęzycznych czy międzykulturowych, a może nawet źródłem inspiracji do stworzenia własnego zbioru o odmiennych kryteriach. Z pewnością jest środkiem do podtrzymywania kultury przysłowioznawczej na poziomie nieprofesjonalnym.

Opracowanie posiada również pewien potencjał zastosowania praktycznego. Zbiór frazeologizmów ujęty w publikacji można wykorzystać jako materiał uzupełniający na zajęciach z leksyki języka duńskiego jako obcego, zwłaszcza na zajęciach z frazeologii. Wybrane hasła z odpowiednikami w trzech językach mogą służyć ponadto jako materiał ilustracyjny przy omawianiu ekwiwalencji we frazeologii na zajęciach przekładoznawczych dla studentów skandynawistyki

Wykaz literatury

BARLACH, Else. *Ordsprogsordbog: dansk-engelsk, engelsk-dansk*. København: Gad, 2001. Print.
BILGRAV, Jens Aage Stabell. *699 dansk-engelske ordsprog*. København: Eget forlag, 1973. Print.

- BILGRAV, Jens Aage Stabell. *20.000 proverbs. 20.000 Sprichwörter. 20.000 proverbes. 20.000 ordspråk. 20.000 ordsprog*. København: Hans Heides Forlag, 1985. Print.
- DÜRINGSFELD, Ida von i Otto Freiherr von REINSBERG-DÜRINGSFELD. *Sprichwörter der germanischen und romanischen Sprachen vergleichend zusammengestellt 1–2*. Leipzig: Verlag von Hermann Fries, 1872. Print.
- GOTTLIEB, Johann Ludvig. *Fraseologi: en Samling af danske Sætninger giengivne ved tilsvarende franske med Bevaring af hvert Sprogs Eiendommelighed samt endeel danske og franske Ordsprog og figurlige Talemaader*. Kjøbenhavn: Høft, 1874. Print.
- İNEKÇİ, Mustafa. *Ordsprog og talemåder fra hele verden på dansk og tyrkisk. Danimarkaca ve türkçe dünya atasözleri ve deyimleri*. Vanløse: Mustafa İnekçi, 2015. Print.
- LAALE, Peder. *Incipit iustissimus legifer et diuinaru virtutu optimus preceptor Petrus laale Danorum lux. Et doctorum virorum euidens exemplum atque specimen. Parabolæ*. Haffnye: Godfred af Ghemen, 1506. Print.
- LAALE, Peder. *Incipit iustissimus legifer et divinarum virtutum optimus preceptor Petrus laale Danorum lux. Et doctorum virorum evidens exemplum atque specimen*. Haffnye: Godfred af Ghemen,²1508. Print.
- LAALE, Peder. *Petri Legiste Laglandici Parabole sententiose et argumentose cum familiari explanatione tam dacica atque latina. Parabolæ*. Paris: Ch. Petrus, 1515. Print.
- MADSEN, Kjær K. E. *En gæst og en fisk lugter ilde den tredie dag: 2000 danske ordsprog med spanske paralleller*. København: Handelshøjskolens Forlag, 1996 [²1999]. Print.
- MATRAS, Daniel. *Proverbes sentences et mots dorez recüeillis Des meilleurs autheurs qui ont escrit de cette materie, en François, Danois, Italien & Allemand. Frantzöske, danske, italianiske oc tydske Ordsprock oc Sententzer uddragen oc samlet udad de beste Scribenter som hafue skrefuet om denne Materie. Proverbi, sentenze e Detti gravi Raccolti Dalla lingua Francese, Danese, Italiana & Tedesca. Frantzösische, Dänische, Italianische und Teutsche Sprichwörter und schöne Sprüch aus den besten Scribenten gezogen*. Copenhague: J. Moltke, 1633 [²1637]. Print.
- PARTHENAY, Jean Blaise des Roches de. *Ord-Bog over danske Ordsprog paa Fransk oversatte. Dictionnaire des Proverbes Danois traduits en françois (paa Fransk oversatte af Jean Blaise des Roches de Parthenay)*. Kiöbenhavn: Jean Meyer, 1757. Print.
- PARTHENAY, Jean Blaise des Roches de. *Dictionnaire des Proverbes Danois, traduits en François*. Copenhague: Jean Meyer, 1761. Print.
- POORTVLIET, Rien i Ingrid BEIJK. *Ordsprog: i småfolkets verden*. Søborg: Buster, 1998. Print.

ZITIERNACHWEIS:

JAROSZ, Józef. „Dawna i współczesna duńska paremiografia wielojęzyczna“, *Linguistische Treffen in Wrocław* 29, 2026 (1): 523–528. DOI: 10.23817/lingtreff.29-31.